

Lev Centrih

SUŠA V SLOVENIJI LETA 1950

UVOD

Meteorolog in klimatolog Vital Manohin je v *Slovenskem poročevalcu* konec junija 1950 pisal o suši in toči.* Kot preventivna ukrepa je predlagal melioracije hudournikov in majhnih potokov, ki bi padavine iz hribovij preusmerile v bolj sušne predele, pa tudi pogozdovanje, kajti gozdovi bi zadržali vlago in vplivali na nastanek obilnih padavin.¹ Kmalu nato je Ljubljana doživela temperaturni rekord 37,6 °C, ki je zdržal do leta 2013. V Beli krajini so 5. julija 1950 izmerili kar 40,6 °C, istega dne v Celju pa 39,4 °C.² Kljub temu pa v znanstveni publicistiki slovenskih geografov in meteorologov kasnejših let zaman iščemo poglobljeno analizo vzrokov, še manj pa ekonomskih posledic vročega poletja 1950 v Sloveniji. Suša je hitro utonila v pozabo. Razlog je verjetno treba iskati v dejstvu, da je bila suša tega leta v Sloveniji v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami manj izrazita. Medtem ko so mnogi predeli Jugoslavije v juniju in juliju 1950, tj. v času najvišjih temperatur, bili bistveno več kot petnajst dni brez vsakih padavin, je tako obdobje v Sloveniji trajalo od osem do deset dni.³

Tem meteorološkim dejstvom ustrezajo tudi razlike pri ocenah suše, ki so obstajale med slovenskim in jugoslovanskim političnim vrhom. Medtem ko je politbiro Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) jeseni

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa št. P6–0280 *Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

1 Manohin, Suša in toča v Sloveniji, 3.

2 Vertačnik, *Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018*, 2. del, 52.

3 Penzar, Sušni period u lipnju i srpnju 1950. u Jugoslaviji, 23.

1950 ocenil, da je suša Slovenijo manj prizadela, je Boris Kidrič kot predsednik Gospodarskega sveta (GS) pri Vladi Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) vse poletje spremljal poročila o katastrofalni letini koruze na Hrvaškem in v Srbiji ter o množičnem poginu živine po vsej državi in ugotavljal, da s preskrbo prebivalstva še nikoli ni bilo tako slabo kot tega leta.⁴

V pričujočem prispevku obravnavam družbeno-ekonomske posledice suše za Slovenijo leta 1950 v skladu z antropogeno pogojeno definicijo, ki navedeni naravni pojav proučuje skozi njegove vplive na človeka in njegovo delovanje. Suša je po tej definiciji obdobje deficita vode glede na normalne pogoje, zaradi katerega pride do ekonomske škode.⁵

Posledice suše leta 1950 je za Slovenijo mogoče razdeliti v dve skupini: 1. na tiste posledice, ki so neposredno izhajale iz razmer v Sloveniji: na primer katastrofalna letina koruze, fižola in tudi sladkorne pese, pomanjkanje zelenjave na ljubljanski tržnici v poletnih mesecih in špekuliranje z živinsko krmo; 2. posledice, ki so izhajale iz gospodarske povezanosti Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami, ki so bile mnogo bolj prizadete zaradi suše: občutno pomanjkanje sladkorja, moke in zmanjšanje garantiranega krušnega obroka, v kolikor ni šlo samo za slabo letino v Sloveniji, temveč za bistveno manjši kontingent sladkorja iz Hrvaške in koruze iz Srbije, kajti Slovenija je v prvem povojnem obdobju načrtno zmanjšala posev žitaric v korist krompirja; občutno znižanje kvote obveznega odkupa masti za 20 % in žitaric; podaljšanje prvega petletnega plana, ukinitve trgovin za privilegirane in posestev posebnih skupin potrošnikov. Sem sodi tudi prošnja za pomoč v hrani, ki jo je jeseni tega leta naslovila Jugoslavija na Združene države Amerike. Razen za Ljubljano ni lahko ugotoviti, kolikšen delež te pomoči je odpadel na Slovenijo.

Vseh navedenih posledic seveda ne moremo preprosto pripisati suši kot zgolj naravnemu pojavu. Suša je naravna nesreča, ki se vselej zgodi v humanizirani naravi. Kot poudarjajo meteorologi Sušnik, Valher in Gregorič, je o suši mogoče govoriti šele tedaj, ko zaradi pomanjkanja vode postanejo vidni škodljivi vplivi na prilagojene življenjske procese, na naravne in človekove sisteme.⁶ V kolikor gre za človekove načine upravljanja z naravnimi viri, je treba upoštevati, da se le-ti skozi zgodovino seveda spreminjajo. Na njih vplivajo nenaravni dogodki, kot so vojne, revolucije, politične odločitve, konkretne razvojne politike, zato na tem mestu posebej izpostavljam še pojave, ki jih je težko ali pa celo nemogoče neposredno označiti kot posledice pomanjkanja, do katerega bi prišlo samo zaradi suše. Gre

4 Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, 224. AJ 40, št. opisa 5, f. 10, Zapisnik sa sednice Privrednog saveta Vlade FNRJ sa Pretsednicima, 31. 7. in 1. 8. 1950, 4, Zapisnik sa sastanka održanog kot Pretsednika Privrednog saveta Vlade FNRJ, 25. 9. 1950; 2–3, 8.

5 Brenčič, Kaj je suša, 32–33.

6 Sušnik, Valher in Gregorič, *Meteorološke analize kmetijskih suš v Sloveniji*, 154.

za množične primere tuberkuloze v Jugoslaviji, med katerimi v Sloveniji leta 1950 posebej izstopajo primeri na Pohorju, tudi s primerom smrti enega otroka »zaradi gladu«. Velik porast smrtnosti otrok do enega leta in slabo zdravstveno stanje osnovnošolcev zaradi podhranjenosti so zabeležili celo v Ljubljani. Prav tako je s sušo težje pojasniti upad potrošnje mesa in maščob v Sloveniji, kajti dvig cen oziroma pomanjkanje krme v sušnih mesecih je kmete gotovo manj kot v preteklih letih motiviralo, da obdržijo živino.

V vsakem primeru je treba upoštevati, da se je Slovenija/Jugoslavija takrat soočala s hudimi problemi, ki z naravnimi nesrečami vsaj v izhodišču niso imeli nikakršne povezave, med katere je treba v prvi vrsti šteti kolektivizacijo, nezadovoljstvo z obveznim odkupom, pomanjkanje industrijskega potrošniškega blaga, težave pri uresničevanju prvega petletnega plana, začetek delavskega samoupravljanja in izrazito neugoden mednarodni položaj jugoslovanske države.

V prvem poglavju predstavljam obstoječo znanstveno literaturo in glavne zgodovinske vire, ki se dotikajo suše v Sloveniji in Jugoslaviji leta 1950; v drugem poglavju predstavljam glavne meteorološke podatke za leto 1950, v tretjem poglavju analiziram terenska poročila, ki se dotekajo posledic suše v različnih delih Slovenije, v četrtem obravnavam najpomembnejše dokumente s podatki o gmotnem pomanjkanju prebivalstva in stanju kmetijske proizvodnje, kakor tudi konkretne ukrepe sanacije posledic v Sloveniji in Jugoslaviji v letu 1950, temu pa sledi sklep.

ZNANSTVENA LITERATURA IN ZGODOVINSKI VIRI O SUŠI V SLOVENIJI LETA 1950

Vse kaže, da je večina prispevkov, ki so jih napisali meteorologi, hidrogeologi ter drugi in ki se vsaj na kratko dotikajo suše 1950, nastala po letu 2000, ki mu je sledilo zaporedje suš (2000, 2001, 2003, 2006, 2007, 2012 in 2013), le-tem pa večje zanimanje za proučevanje tovrstnih naravnih nesreč.⁷ Kot poudarja hidrogeolog Brenčič, tega zanimanja v primerjavi s poplavami še vedno ni dovolj.⁸ Izčrpne meteorološke študije suše v Sloveniji 1950 še nimamo. Med deli, ki do neke mere zapolnjujejo vrzel, izpostavljam raziskavi Mihaela Brenčiča in Vida Vezonika.⁹ Oba podajata oceno ekstremnih sušnih obdobj s standardiziranim padavinskim indeksom (SPI), ki ga je mogoče enostavno izračunati na podlagi mesečnih podatkov o padavinah (baza HISTALP), brez drugih spremenljivk, kot so tempe-

⁷ Prav tam, 157.

⁸ Brenčič, Kaj je suša, 27.

⁹ Brenčič, *Extreme Historical Draughts in the South-Eastern Alps*. Vezonik, *Analiza suše na območju Slovenije v obdobju od 1940 do 1950*.

ratura zraka, talne zaloge vode in izpostavljenost soncu. Brenčič je tako za prostor jugovzhodnih Alp identificiral dve obdobji, v katerih so se pojavljale ekstremne suše: a) 1888–1968; b) 1968 – 2007, ko postanejo pojavi suše bistveno manj regularni kot v prejšnjem obdobju. Po Brenčiču je najdaljše ekstremno sušno obdobje med letoma 1888 in 2007 trajalo od leta 1942 do 1950, čeprav se ni začelo niti končalo hkrati v vseh delih regije. Vezonik se je v svoji diplomski nalogi omejil na čas 1940–1950, v katerem je na področju Slovenije na podlagi podatkov merilnih postaj Ljubljana, Maribor, Celje in Kočevje izračunal 23 ekstremno sušnih mesecev.

Izmed starejših del slovenske meteorologije, ki se neposredno s sušo leta 1950 sicer ne ukvarjajo, vsebujejo pa izjemno pomembne podatke o temperaturah in padavinah, kakor tudi regionalnih posebnostih Slovenije po razporeditvi teh padavin po letnih časih in sušnih obdobjih, velja posebej izpostaviti raziskave Vitala Manohina in Danila Furlana.¹⁰

Najpomembnejši raziskavi za mojo tematiko pa sta v letu 1951 prispevala hrvaška meteorologa Ivan Penzar in Ivo Rubić,¹¹ in sicer ne po naključju, kajti na Hrvaškem je suša 1950 dosegla obseg hude katastrofe. Penzar v svojem diplomskem delu obravnava sušo leta 1950 po vsej Jugoslaviji, tudi v Sloveniji, zato njegovi podatki in spoznanja ne predstavljajo samo primerjalni okvir, temveč v marsičem tudi temeljni vir za razumevanje obsega naravne nesreče v Sloveniji. Rubićevo delo je osredotočeno na hrvaško Primorje, ki je spadalo med najbolj prizadete regije v Jugoslaviji.

V slovenskem zgodovinopisju je bila suša 1950 doslej le bežno omenjena. Zdenko Čepič je na kratko povzel varčevalne ukrepe, ki so jih zaradi suše uvedle slovenske in jugoslovanske oblasti, Jože Prinčič je na kratko opozoril na povezavo suše z izpolnjevanjem prvega petletnega plana v Sloveniji in Jugoslaviji, Robi Kovač pa je v svoji magistrski nalogi s sušo povezal neizpolnitev obveznosti privatnih kmetov iz kraške vasi Tomaj do države v letu 1950.¹² Od tujih raziskav izstopa delo Lorraine M. Lees, ki se ukvarja z odnosi med Jugoslavijo in ZDA v letih 1945–1960, kjer je problematika suše oziroma jugoslovanske prošnje za pomoč zaradi nje leta 1950 obravnavana v kontekstu hladne vojne.¹³

Od primarnih virov za raziskavo kot izjemno pomemben vir izpostavljam zapisnike GS pri Vladi FLRJ, ki ga je vodil Boris Kidrič.¹⁴ Čeprav se ti zapisniki

10 Manohin, Kratek pregled temperatur in padavin v Ljubljani 1851–1950. Furlan, *Razporedba padavin v Jugoslaviji kot odsev »monsunskega« strujanja v Evropi*. Furlan, Padavine v Sloveniji.

11 Penzar, *Sušni period u lipnju i srpnju 1950 u Jugoslaviji*. Rubić, Suša na našem Primorju.

12 Čepič, Preskrba prebivalstva in obvezni odkupi, 897. Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu 1945–1956*, 99–102. Kovač, *Obveznosti kmeta do države v vasi Tomaj med letoma 1947–1951*, 38.

13 Lees, *Keeping Tito Afloat*.

14 AJ 40, Privredni svet Vlade FNRJ. Zapisnike sta mi iz Arhiva Jugoslavije v Beogradu priskrbeli kolegi iz Inštituta za novejšo zgodovino Nesa Vrečer in Saša Hajzler, za kar se jima ob tej priložnosti najlepše zahvaljujem.

dotikajo problema suše na ozemlju celotne Jugoslavije in kot taki znatno prese-gajo okvir pričujoče raziskave, so vseeno zelo pomembni, kajti pojasnjujejo ozadje ukrepov, ki so zaradi izrazito centralističnega sistema tistega časa veljali tudi za Slovenijo. Omenjeno gradivo je še zlasti pomembno zato, ker dokumentacija GS pri Vladi Ljudske republike Slovenije (LRS) zaenkrat še ni zbrana v enem fondu. Slovenskega GS ni mogoče izslediti v popisu nobenega drugega fonda, zato trenutno to gradivo velja za izgubljeno.

Zapisniki političnega vrha (politbiro CK KPS) v LRS v letih 1950 in 1951 so zelo skopi z informacijami o suši.¹⁵ Skopa so tudi poročila raznih partijskih komisij, ekip centralnega komiteja in ostalih poročevalcev, ki so obveščali CK KPS o stanju na podeželju leta 1950. Kadar tovrstna poročila omenjajo sušo, o njej pišejo bolj ali manj mimogrede, največkrat celo samo v enem stavku. Ker bistveno natančneje opisujejo vse ostale probleme, je prepuščeno interpretaciji, koliko so le-ti bili povezani s sušo.¹⁶ Največ dragocenih podatkov, na podlagi katerih je mogoče vsaj grobo oceniti posledice suše na ravni celotne Slovenije, vsebujeta fonda Ministrstva za trgovino in preskrbo LRS ter Ministrstva za kme-tijstvo LRS.¹⁷ Čeprav dokumenti obeh ministrstev ne govorijo o suši, vsebujejo podatke o realizaciji kmetijske proizvodnje ter še zanimivejše podatke o potrošnji osnovnih prehrabnih dobrin v tistih letih.

Med viri velja omeniti tudi tisk. *Slovenski poročevalec* je razmeroma dobro poročal o suši v Sloveniji in drugih delih Jugoslavije. Seveda je časopis pazil, da ne bi pri opisih škode pretiraval. Suša v letu 1950 je našla svoj odmev tudi v spominskem gradivu. Danilo Petrinja – Primož, ki je v letih 1949–1951 deloval pri Oblastnem ljudskem odboru za Goriško oblast s sedežem v Postojni, v svojih neobjavljenih spominih oziroma v študiji, posvečeni povojnemu okraju Sežana, večkrat omenja hude težave na Krasu zaradi suše v letu 1950.¹⁸

PODNEBNE SPREMEMBE? 1941–1950, NAJBOLJ SUHO DESETLETJE V STOLETJU MERITEV PADAVIN

Povprečna količina padavin se v Sloveniji od severovzhoda do zahoda v povprečju giblje med 800–3000 mm na leto, na prebivalca pa povprečno letno odpade kar 8000 m³, zato je tradicionalno veljalo prepričanje, da z izjemo kraških predelov kmetijstvo na Slovenskem bolj obremenjuje prevelika namočenost kot

15 Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*.

16 SI AS 1589/III.

17 SI AS 674. SI AS 230.

18 Petrinja, *Problemi in razvoj okraja Sežana v letih 1947–1955*.

pa suša.¹⁹ »Suša vzame kmetu le en kos kruha, moča pa dva,« povzema geograf Anton Melik slovenski kmečki pregovor.²⁰

Ne glede na to pa je meteorolog Vital Manohin že leta 1952 v svoji študiji o temperaturah in padavinah v Ljubljani v obdobju 1851–1950 zapisal, da je vreme v zadnjih desetletjih postalo bolj nagnjeno k ekstremnim pojavom. Ivan Penzar je šel pri tovrstni analizi še dlje, ko je spregovoril o podnebnih spremembah. Sušo leta 1950 je v skladu z izsledki nekaterih tujih raziskovalcev (L. Lysgaarda in Arthurja Wagnerja) poskušal pojasniti s prezgodnjim prihodom anticiklona nad Jugoslavijo, kar je v zadnji instanci povezoval s spremembami temperature, zlasti z zvišanjem temperature v arktičnem in zmernem pasu poleti in pozimi, zaradi česar naj bi prišlo do sprememb cirkulacije v atmosferi.²¹

Manohin je posebej izpostavil »ekstremno suho« zadnje desetletje, torej obdobje 1941–1950, v katerem je bila v Ljubljani zabeležena najnižja letna srednja množina padavin v stotih letih, in sicer 1174,5 mm. Tabela v njegovi študiji za primerjavo vsebuje podatke za obdobje 1931–1940, ko je bila letna srednja množina padavin v Ljubljani 1628,2 mm, kar je bilo največ v stoletju. Prav tako je bila v letih 1941–1950 v Ljubljani izmerjena najvišja letna povprečna temperatura, ki je znašala 9,7 °C. Druga najvišja povprečna letna temperatura v stoletju je bila izmerjena v letih 1911–1920, in sicer 9,6 °C.²²

Natančnejši pregled Manohinove tabele padavin nam pove, da Ljubljana leta 1950 v resnici ni doživela najnižje letne količine padavin v desetletju. Najmanj padavin so tukaj v »ekstremno suhem« desetletju zabeležili leta 1942 (864 mm), po sušnosti sledi leto 1946 (873 mm), nato 1949 (956 mm) pa leto 1945 (1060 mm), šele potem sledi leto 1950 s 1235 mm padavin. Tudi če upoštevamo samo obdobje vegetacije (april–september),²³ se leto 1950 prav tako znajde šele na petem mestu v desetletju. Kljub temu pa leto 1950 izrazito prednjači po izjemno nizki količini padavin v maju in juliju. Leti 1947 in 1950 sta tudi izstopali po najmanjšem deležu padavin vegetacijskega obdobja v letni množini padavin (tabela 1).

19 Sušnik, Valher in Gregorič, *Meteorološke analize kmetijskih suš v Sloveniji*, 154. Furlan, *Padavine v Sloveniji*, 76.

20 Melik, *Naša velika dela*, 189.

21 Manohin, *Kratek pregled temperatur in padavin v Ljubljani 1851–1950*, 143. Penzar, *Sušni period u lipnju i srpnju 1950 u Jugoslaviji*, 32–33.

22 Manohin, *Kratek pregled temperatur in padavin v Ljubljani 1851–1950*, 136–37.

23 Andreja Sušnik idr. zamejujejo vegetacijsko obdobje v Sloveniji s 1. aprilom in 30. septembrom. Gl. Sušnik, Valher in Gregorič, *Meteorološke analize kmetijskih suš v Sloveniji*, 156.

Tabela 1: Količina padavin v mm v Ljubljani v dobi vegetacije in letna množina padavin, 1941–1950. (Številke najnižjih količin padavin so odebeljene.)

leto	mesečne množine padavin v mm v Ljubljani (doba vegetacije)						množina padavin vegetacijskega obdobja	letna množina padavin	delež (%) padavin vegetacijskega obdobja
	april	maj	junij	julij	avgust	september			
1941	152	140	149	105	171	68	785	1531	51,3
1942	97	82	79	141	35	112	546	864	63,0
1943	84	96	218	122	82	146	748	1251	59,8
1944	74	102	183	103	21	175	658	1282	51,3
1945	114	96	77	87	228	100	702	1060	66,2
1946	34	78	89	126	39	49	415	873	47,5
1947	51	88	123	74	64	95	495	1235	40,0
1948	106	123	251	224	130	66	900	1458	61,7
1949	26	149	80	85	131	72	543	956	56,8
1950	136	45	93	47	126	105	552	1235	44,7

Vir: Manohin, Kratak pregled temperatur in padavin v Ljubljani 1851–1950, 136–37, 143.

Seveda je treba upoštevati, da navedenih podatkov ni mogoče preprosto smatrati za odraz stanja v celotni Sloveniji. Podatki ljubljanske merilne postaje so pomembni v prvi vrsti zato, ker imajo na Slovenskem najdaljšo kontinuiteto zbiranja, vendar pa Danilo Furlan opozarja, da je njihova relevantnost omejena le na spodnji del Ljubljanske kotline.²⁴ Prav tako pojasnjuje, da so v Sloveniji možna velika odstopanja po količini padavin že na zelo majhnih razdaljah. Poleg tega večji del Slovenije dočaka padavinski maksimum v oktobru, medtem ko gorski svet na zahodu in Primorska doživita maksimum v novembru, skrajni severovzhodni del Slovenije pa glavnino padavin prejme pravilom že v avgustu.²⁵ Kljub temu pa leži Slovenija v pasu relativno enakomerne razporeditve padavin skozi vse leto, brez izrazite sušne dobe. Furlan poudarja, da ima morebiten izostanek padavin v pasu, kjer je le ena deževna doba, mnogo hujše posledice kot pa v slovenskih predelih, saj kompenzacija padavin v tem primeru skorajda ni možna. Vseeno pa opozarja, da tudi za Slovenijo obstajajo ekstremni letni odstopi pri količini padavin, tudi do 50 % dolgoletnega povprečja.²⁶

V vsakem primeru je treba za oris sušnega leta v Sloveniji pritegniti še nekatere druge podatke, ki se ne dotikajo samo Ljubljane. Ivan Penzar, na primer, je v svojem diplomskem delu objavil tabelo, ki v krajih po Jugoslaviji beleži število

²⁴ Furlan, Padavine v Sloveniji, 93, 112.

²⁵ Prav tam, 8.

²⁶ Prav tam, 89.

dni brez padavin konec junija in v začetku julija 1950. Izstopata Hvar in Ulcinj, ki sta bila brez vsakih padavin več kot 31 dni oziroma celoten junij in julij 1950. Kar devetnajst dni brez padavin so bili na primer Split, Nikšić, Tuzla in Sarajevo. Ljubljana je bila brez vsakih padavin med 28. junijem in 7. julijem ali deset dni, Celje je v istem času zabeležilo osem dni brez vsakega dežja, Ajdovščina deset in Postojna enajst.²⁷ Prav v teh dneh so v Sloveniji beležili tudi izjemno visoke toplotne obremenitve: v Ljubljani so namerili rekordnih 37,6 °C, 5. julija v Beli krajini kar 40,6 °C, istega dne v Novem Mestu 38,2 °C, v Murski Soboti 39,8 °C, v Postojni 33,2 °C, v Celju 39,4 °C in 6. julija v Planici 33,2 °C. Med 29. junijem in 5. julijem je bila srednja dnevna temperatura v Ljubljani 25 °C ali več. Mostar pa je 2. julija zabeležil okroglih 43 °C.²⁸ Penzarjeve karte izoterm prikazujejo gibanje toplotnih obremenitev (temperaturnih maksimumov) v Jugoslaviji od 1. julija do 6. julija 1950. Iz njih je razvidno, da so osrednji in vzhodni del Slovenije skupaj z osrednjim delom celotne Jugoslavije zajele temperaturne obremenitve (38 °C) 4. julija. Naslednji dan so vzhodni del Slovenije (od Celja do Novega mesta) skupaj s Skadrom, Ogulinom in zahodno Bosno zajele toplotne obremenitve do 40 °C. Prav ta vročinski val se je nato premaknil na vzhod in se razširil na osrednjo Bosno, vzhodno Slavonijo, Srem, južni del Vojvodine in zahodne Srbije.²⁹

Mihael Brenčič je na podlagi analize s standardiziranim padavinskim indeksom, pri kateri je upošteval podatke za 48 mesecev (SPI 48), podal oceno, da je Maribor po drugi svetovni vojni utrpel več sušnih kriznih obdobj: od aprila do oktobra 1946, nato od novembra do decembra 1947, nazadnje pa še od novembra 1948 do avgusta 1950.³⁰ Vid Vezonik je prav tako na podlagi standardnega padavinskega indeksa, vendar s podatki za tri mesece, določil za Celje v mesecu juliju SPI3 -2,57 in za avgust 1950 SPI3 -2,20. Za Kočevje je za julij 1950 določil SPI3 -2,48, za avgust 1950 pa SPI3 -2,29, pri čemer pozitiven SPI pomeni presežek padavin, tj. določeno obliko vlažnosti, negativen (-) SPI pa pomeni primanjkljaj padavin oziroma določeno obliko suše. Po klasifikaciji SPI, ki jo uporablja Vezonik, vrednost -2 ali manj pomeni ekstremno sušo.³¹

Penzar je ugotavljal za vso Jugoslavijo, da leta 1950 vsota padavin v resnici ni izkazovala velikih razlik glede na dolgoletne trende. Posebnost leta 1950 pa je bila ta, da je največji delež padavin padel v hladnem delu letu, najmanj pa v maju, juniju, juliju in avgustu, zaradi česar je po njegovem mnenju tudi prišlo do katastrofe v kmetijstvu. Penzar pri tej konkretni razlagi sicer ne navaja podatkov

27 Penzar, *Sušni period u lipnju i srpnju 1950 u Jugoslaviji*, 23.

28 Vertačnik, *Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018*, 2. del, 52. Penzar, *Sušni period u lipnju i srpnju 1950 u Jugoslaviji*, 5, 9.

29 Penzar, *Sušni period u lipnju i srpnju 1950. u Jugoslaviji*, 13–16.

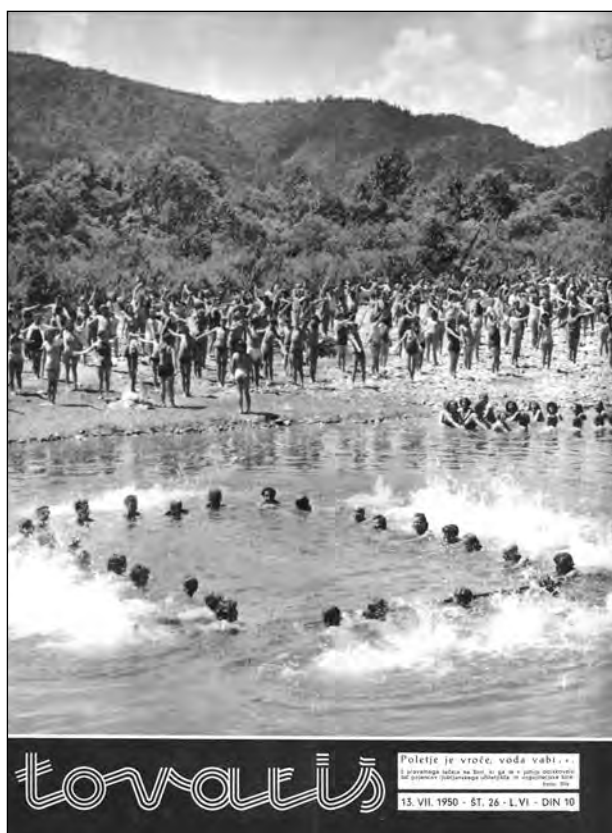
30 Brenčič, *Extreme Historical Draughts in the South-Eastern Alps*, 20.

31 Vezonik, *Analiza suše na območju Slovenije v obdobju od 1940 do 1950*, 8 in 13.

o padavinah v Sloveniji, zato velja omeniti oceno Iva Rubiça, ki je opozoril na znatne razlike znotraj Jugoslavije, saj je povsod razen v Sloveniji in Makedoniji padlo manj kot 50 % padavin dolgoletnega povprečja, v hrvaškem osrednjem Primorju pa celo samo 10 %.³²

LOKALNA POROČILA O SUŠI V SLOVENIJI

Revija *Tovariš*, nekakšna slovenska različica ameriške popularne revije *Life*, v juliju in avgustu 1950 ni prav nič poročala o težavah, ki jih je prineslo vroče poletje. V *Tovarišu* so najraje objavljali dobre in spodbudne novice, zato so za naslovnico izdaje iz 13. julija izbrali sproščeno fotografijo mladih ljudi, ki so na plavalnem tečaju čofotali v Sori. »Poletje je vroče, voda vabi...« so dopisali.

Vir: *Tovariš*, VI, št. 26, 13. 7. 1950

32 Penzar, Sušni period u lipnju i srpnju 1950. u Jugoslaviji, 18. Rubić, Suša na našem Primorju, 89.

Čeprav je bil *Slovenski poročevalec* manj sproščen časopis, je stanje na ljubljanski tržnici, kjer je julija 1950 primanjkovalo sadja in zelenjave, vseeno opisal nadvse sarkastično. Ljubljanski trg je bil kot čebelnjak. »Toda čebele ne stojijo v vrsti.« Gospodinjje so morale čakati cele ure, in celo v tem primeru so nemalokrat odhajale domov s praznimi košarami. Na voljo sta bila zlasti paradižnik in smokve, težko je bilo dobiti krompir, še težje pa solato. Na drugih (rajonskih) tržnicah v Ljubljani je bilo menda še slabše. »No, če je na glavnem trgu suša, so rajonski trgi nekakšne Sahare v miniaturni.«³³

Slabo stanje na ljubljanski tržnici je razvidno tudi iz dnevnih »Poročil o stanju trga«, ki jih je zbiral ljubljanski mestni ljudski odbor. Med 10. in 26. junijem 1950 se ocena obsega ponudbe pri privatnikih, državnih dobaviteljih in zadružnikih giblje med srednjo in dobro. Med 28. junijem in 14. julijem, torej med vročinskim valom in obdobjem, ko so bili Ljubljana, Ajdovščina, Celje in Postojna dolgo brez dežja, pa obstajajo skoraj samo nihanja med oceno slabo in zelo slabo, ob tem poročila redno omenjajo dolge vrste. Prav tako so državni in zadružni ponudniki tako rekoč čez noč (5.–7. julij) dvignili ceno krompirja s 16 na 25 din za kilogram ter jo skoraj izenačili s ceno pri privatnikih, ki so ga takrat prodajali za 25–30 din, sicer manj kot konec junija, ko so ga ponujali celo za 30–35 din.³⁴

Za tako stanje je *Slovenski poročevalec* na eni strani okrivil sušo. Prav iz tega razloga so namreč s področij Kopra in Gorice prenehali pošiljati zelenjavo v Ljubljano, Srbija pa je odpovedala fižol in grah. Hkrati pa je časopis v suši prepoznal tudi slab izgovor. Medtem ko se naj bi zadruga bližnjih okrajev izgovarjale na sušo, so mestni zadružniki redno prinašali svoje pridelke na trg. Problem so videli tudi v pomanjkanju delovne sile, zaradi česar kmetje v času žetve in mlačve menda nimajo časa pobirati krompirja. Medtem ko so Ljubljancani pogrešali sadje, naj bi bilo v okolici Črnega Kala toliko hrušk, da so kar ostajale na drevesih, ker ni bilo dovolj ljudi, da bi jih pobrali. V časopisu so videli rešitev v organiziranju brigad prostovoljcev, ki naj bi šli pobirat krompir in sadje, kar je bil pravzaprav univerzalni recept reševanja večine problemov tistega časa.³⁵

V isti številki je časopis objavil tudi novico, da naj bi 5. julija v Mostarju na soncu izmerili kar 59 °C. *Slovenski poročevalec* je na začetku julija vročini in suši namenil še več vesti. Da vroče vreme pospešuje razmnoževanje koloradskega hrošča, ki naj bi v tem letu imel kar tri rodove, je bil primer slabe novice,³⁶ spodbudnejša pa je bila novica, da bo navzlic suši pridelek žita v Sloveniji dober, celo boljši kot v prejšnjem letu. »Ponekod je suša sicer povzročila škodo, kar pa ne bo bistveno zmanjšalo hektarskega donosa.« Posebej pa so omenili, da

33 *Slovenski poročevalec*, 7. 7. 1950, 1, Ljubljanski trg zopet šepa.

34 SI ZAL LJU 477, t. e. 69, a. e. 1513, Poročilo o stanju trga, 10. 6.–14. 7. 1950.

35 *Slovenski poročevalec*, 7. 7. 1950, 1, Ljubljanski trg zopet šepa.

36 *Slovenski poročevalec*, 5. 7. 1950, 1, Koloradski hrošč po Sloveniji in Hrvaški.

bo Bosna in Hercegovina imela zaradi velike suše slabšo letino.³⁷ Da je 8. julija Šumadijo dosegel hladen val s padavinami, je bila v tistih dneh novica, ki si je zaslužila mesto na prvi strani. Tamkajšnji kmetje so poročali, da so se po dežju posevki lepo osvežili, zlasti koruza (od katere je bila odvisna tudi Slovenija).³⁸ V ozadju teh kratkih vesti so se v resnici nemalokrat skrivale velike tragedije. Na primer v Cazinski krajini severozahodne Bosne in Hercegovine, ki je bila maja 1950 prizorišče silovitega in krvavo zatrtga kmečkega upora proti obveznemu odkupu in kolektivizaciji,³⁹ spomin nekaterih tamkajšnjih prebivalcev slika zelo hude razmere. Po teh pričevanjih se je hudo pomanjkanje pokazalo pozimi 1950 ter prešlo spomladi 1951 v katastrofo, ki je trajala vse do nove žetve. Ljudje so se znašli, kot so se mogli. Mešali so koruzno moko s travo in celo z mletim lubjem. Stari vaščan iz naselja Zborište se spominja, da je bilo za sodček (varčak) koruze treba teden dni delati na polju pri bogatih kmetih. Da bi prehranili svoje družine, so bili ljudje pripravljeni marsikaj prodati, celo dele lastnih posestev. Tudi tukaj so na svoj račun prišli bogatejši kmetje. Pomoči države se pričevalci ne spominjajo. Cazinska krajina naj bi bila namreč zapostavljena zaradi pravkar zadušenega upora.⁴⁰

Poleg časopisov so o suši leta 1950 zaupno poročali tudi odposlanci CK KPS, predstavniki okrajnih oziroma krajevnih ljudskih odborov ter odgovorne osebe v nekaterih podjetjih.

CK KPS je svoje ljudi, povezane v ekipe oziroma »grupe«, v prvem povojnem obdobju redno pošiljal na teren, navadno v okraje in oblasti, da bi tam ugotovili resnično stanje iz življenja in dela partijskih organizacij, pa tudi poslovanja državnih organov. Kadar so take ekipe prišle v ruralna okolja, so praviloma vedno naletele na omahovanje, bolj ali manj nezadovoljivo aktivnost lokalnih partijskih organizacij, na njihovo nepovezanost z množicami. Nič bolje ni bilo s kadri, ki so opravljali odgovorna dela pri oblastnih organih.

Problem zase so bili v tistem času skoraj vedno obvezni odkupi. Na primer, junija 1950 so se na posebni konferenci zbrali predsedniki in tajniki krajevnih ljudskih odborov (KLO) ptujskega okraja, da bi razbili kvote obveznih odkupov po posameznih KLO-jih. Ko so jim pojasnili aktualno uredbo obveznega odkupa za meso in mast, ki je poleg nekaterih ugodnosti predvidevala tudi širši krog zavezancev, so predsedniki krajevnih ljudskih odborov (mali kmetje), med katerimi so člani »grupe« posebej zabeležili Haložane, pričeli podajati pomisleke in izgovore, ki so merili na pomanjkanje živine, krme in na sušo.⁴¹

37 *Slovenski poročevalec*, 8. 7. 1950, 1, Navzlic suši bo pridelek žita dober.

38 *Slovenski poročevalec*, 11. 7. 1950, 1, Dež v Šumadiji.

39 Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*.

40 Sijamhodžić, *Sjećanje na gladnu godinu*.

41 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1503, Poročilo z obiska okrajnega komiteja Ptuj, 8. – 23. 6. 1950, 3.

Novost pri obveznem odkupu tega leta je bila ta, da naj bi načrte razbitja njegove kvote na posamezna kmečka gospodarstva usklajevali demokratično na zborih volivcev, torej na sestanku z ljudmi, ki jih je dotična obremenitev neposredno zadevala. (Temu so se funkcionarji na ptujskem okraju in na krajevnih ljudskih odborih sicer upirali: »[P]redpiše naj se tako kot doslej, zakaj bi se prekljali z ljudmi še na zboru volivcev, saj ne bomo uspeli.«) Grupa je zabeležila, da je kasneje na vseh zborih volivcev »močno prišla do izraza suša«. Ta naj bi dejansko poslabšala možnost vzreje, vendar pa naj bi posamezniki po mnenju grupe močno pretiravali pri ocenah pogina prašičev. Delež pogina naj bi se po nekaterih lokalnih ocenah gibal okoli 50, 60 in celo 70 %. To naj bi držalo za kraj Žetale, na splošno pa je bila težava v tem, da ni bilo natančnega pregleda nad poginom. Nezadovoljni kmetje so primerjali razlike med Slovenijo in Hrvaško, vendar v tem primeru ne v zvezi s sušo. Trdili so, da na hrvaške kmete pritiskajo manj glede obvezne oddaje, zato naj bi jim ostalo več, prav tako naj bi smeli prosto prodajati meso, ki da je bilo cenejše kot v Sloveniji. Tudi sami naj bi kupovali meso na Hrvaškem.⁴² Toda tudi na Hrvaškem so se v približno istem času kmetje pritoževali. Do konca julija so tam zaradi hude suše vložili 6000 pritožb, povezanih z obveznim odkupom, ki so bile po mnenju oblast večinoma utemeljene. Kljub temu je Kidrič nekoliko kasneje prav na primeru Hrvaške opozoril, da se ne sme slepo verjeti oziroma nasedati kmetu, ki zahteva znižanje odkupnih obveznosti. Odločili so, da naj bi realno škodo suše ocenile posebne komisije, ki naj bi jih ustanavljali republiški gospodarski sveti.⁴³

Suša je v Sloveniji močno prizadela pridelavo sladkorne pese. Ekonomat za Slovenijo pri Tovarni sladkorja Osijek je okrajnim ljudskim odborom severovzhodne Slovenije v začetku junija poslal precej nervozno okrožnico, v kateri jih je pozval, da naj čim prej pristopijo k redčenju sladkorne pese. Pridelovalci sladkorne pese pa so se obotavljali. Nekateri so se menda bali, da bo redčenje pri suhem vremenu sladkorno peso posušilo. Iz Tovarne sladkorja Osijek so jih opozorili, da je resnica ravno obratna.⁴⁴ Konec julija je Okrajni ljudski odbor (OLO) Ptuj poročal Ministrstvu za kmetijstvo LRS, da zaradi prevelike suše in pripeke v juniju in juliju niso mogli v zadovoljivem obsegu izvajati agrotehničnih posegov: okopavanja, redčenja, rahljanja. Zemlja je bila presuha oziroma pretrda. Najslabši donos so napovedali sladkorni pesi, sončnicam in bučam, zelo

⁴² Prav tam, 4 in 7.

⁴³ AJ 40, št. opisa 5, št. f. 10, Zapisnik sa sednice Privrednog Saveta Vlade FNRJ sa Pretsednicima, 31. 7. in 1. 8. 1950, 12, Zapisnik sa sastanka kod Pretsednika Privrednog Saveta Vlade FNRJ, 14. 8. 1950, 1–2. Ker so dokumenti gospodarskega sveta pri vladi LRS trenutno nedosegljivi (izgubljeni), ni bilo mogoče preveriti, ali je bila komisija za ugotavljanje škode zaradi suše leta 1950 v Sloveniji sploh ustanovljena. Popisi arhivskega gradiva Vlade LRS, Ministrstva za kmetijstvo, Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo ter Ministrstva za trgovino in preskrbo LRS dotične komisije ne omenjajo.

⁴⁴ SI AS 674, t. e. 40, Redčenje sladkorne pese, 8. 6. 1950.

dobre rezultate pa naj bi obetala oljna repica.⁴⁵ Pridelek sladkorne pese je bil septembra po oceni Tovarne sladkorja Osijek najslabši v Sloveniji od vseh let povojnega obdobja. Povprečen hektarski donos vseh okrajev, ki so takrat v LRS gojili sladkorno peso, je bil 70 q/ha, neprimerljivo manj kot povprečen donos dobre letine, ki je bil 190 q/ha. Razlogov niso iskali samo v veliki suši, ampak tudi v nezainteresiranosti kmetov, da bi gojili sladkorno peso, ker je bil krompir donosnejši.⁴⁶

Skopo poročilo o posledicah suše je za okraj Ljutomer podala komisija za oceno položaja tamkajšnjega kmečkega delovnega združništva novembra 1950. Komisijo sta sestavljala inštruktorja iz CK KPS ter ljudje iz republiške združne zveze, planske komisije in ministrstva za kmetijstvo. Tukaj je suša omenjena izključno v zvezi z vprašanjem, kako je lahko imela pri žitih največji hektarski donos (1600 kg/ha) ravno kmečka delovna zadruga (KDZ) Vučja vas, ki ni hotela sprejeti umetnega gnojila. Za nižje donose drugod (okrajno povprečje 1400 kg/ha) naj bi bilo v nekaterih primerih krivo prav umetno gnojilo, ki v pogojih suše ni vplivalo dobro na pridelek. Komisija je sicer ugotavljala, da je v letu 1950 dobro uspela koruza, ponekod celo krompir. Pri vseh zadrugah so bili tudi doseženi zadovoljivi donosi pri krmnih rastlinah (pesi, repi, korenju, bučah), kar naj bi nadomestilo pomanjkanje sena. O poginu živine niso poročali.⁴⁷

Za nekatere druge dele Slovenije obstajajo primerljiva ali pa še celo bolj suhoparna poročila o suši. Na primer, nepodpisano (najverjetneje partijsko) poročilo iz okraja Krško izmed mnogih obiskanih vasi samo za vas Raka beleži, da so bili tam ljudje zelo prizadeti po suši. Morda pa je bila suša povezana tudi s požarom v Veterniku, kjer so nekaterim posestnikom do tal pogorela gospodarstva.⁴⁸ Praktično enako poročilo je zabeležila druga »ekipa« CK KPS v okraju Ilirska Bistrica. Omenjajo problem nekaterih vasi ob meji z Istro, kjer so se mladi ljudje zaposlili zunaj, doma pa so ostali samo starejši in otroci: »Letos je tam predvsem zaradi suše težko prehrambno stanje.«⁴⁹ Zanimivo je, da je ekipa pri obisku okrajev primorske oblasti tako skopo pisala o suši. Toliko bolj, ker je samo mesec kasneje politbiro CK KPS v zvezi s sušo posebej omenjal samo Primorsko, ki bi ji morali nuditi pomoč v obliki hrane in semen.⁵⁰ Toda konec avgusta je ekipa CK pri obisku sežanskega okraja bežno omenila le to, da bo tam zaradi suše slab pridelek krompirja in koruze, zaradi česar bi morali kmetom pustiti več pšenice,

45 SI AS 674, t. e. 40, Rast in dozorevanje industrijskih rastlin, 29. 7. 1950.

46 SI AS 674, t. e. 40, Tovarna sladkorja Osijek, Ekonomat za Slovenijo, 4. 9. 1950.

47 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1495, Poročilo z oceno situacije stanja združništva v okraju Ljutomer glede na nadaljnjo krepitev in razširitev: Izkoriščanje proizvodnih kapacitet v poljedelstvu in živinoreji, 22. 11. 1950, 2.

48 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1494, Poročilo iz okraja Krško po posameznih krajih, oktober 1950.

49 SI AS 1589 III, t. e. 47, a. e. 1512, Poročilo obiska okrajev Primorske oblasti, 24. 8. – 28. 8. 1950, 3.

50 Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, 224.

kar pa bi ogrozilo obvezni odkup slednje.⁵¹ Dejansko je bila letina koruze 1950 v sežanskem okraju najslabša v petletnem povprečju (1947–1951), saj je dosegla samo 50 % oziroma dobrih 345 ton. S krompirjem je bilo tega leta najslabše v primerjavi z vsemi leti po priključitvi (1947), a bolje kot leta 1951 oziroma 4378,5 ton ali dobrih 77 % petletnega povprečja.⁵² O suši na Krasu je v svojih spominih pisal Danilo Petrinja, zlasti v luči problema kraškega vodovoda, katerega prvo omrežje je nastalo že med prvo svetovno vojno. Leta 1949 je uprava kraškega vodovoda sklenila pogodbo s tržaškim podjetjem ACECAT za dobavo pitne vode, toda po besedah Petrinje neobvezno, zgolj v okviru možnosti. Posledica je bila ta, da je v poletnih mesecih, ko je tudi Trstu primanjkovalo vode, dobava v Sežano popolnoma prenehala. Petrinja poroča, da je suša dele sežanskega okraja zelo prizadela v letih 1950, 1951 in 1952. Intenzivnejše delo na (nad)gradnji kraškega vodovoda se je pričelo leta 1953. Vodovod je takrat kril samo 20 % potreb. Ne glede na znatnejše investicije Petrinja omenja, da je bilo treba vodne črpalke dobesedno pretihotapiti iz Avstrije, ker so tako prihranili s plačilom carin in taks.⁵³

Poleg navedenih dokumentov je med poročili »ekip« in komisij CK KPS iz druge polovice leta 1950 še več poročil, ki suše sicer neposredno ne omenjajo, vendar je očitno, da se dotikajo njenih posledic. Na primer, KDZ Orehek iz okraja Postojna je konec leta 1950 razpolagala z 2.000.000 din v gotovini, ki jih je zaslužila s prodajo krme na Hrvaško.⁵⁴ Na območju KLO Žužemberk kmetje v letu 1950 niso hoteli sprejemati plemenske živine od odkupnega podjetja, ampak so raje prodajali krmo. Komisija je ob tem sicer navajala mnenje kmetov, da če ne bodo imeli živine, ne bodo zapadli pod obvezni odkup.⁵⁵ Res pa je, da se je v letu suše prodaja krme gotovo bolj splačala kot reja goveda. Pri zveznem GS so konec septembra namreč ugotavljali, da zaradi suše v državi primanjkuje krme za živino, pa tudi, da je cena živine na trgu močno padla. Kmetje so živino na veliko prodajali in klali. V Sloveniji je takrat politbiro CK KPS poudaril, da je ne glede na boljše lokalne razmere treba za vsako ceno obvarovati živinski fond ter varčevati s krmo.⁵⁶

51 SI AS 1589 III, t. e. 47, a. e. 1512, Poročilo obiska okrajev Primorske oblasti, 24. 8. – 28. 8. 1950, 4.

52 Petrinja, *Problemi in razvoj okraja Sežana v letih 1947–1955*, 69. Petrinja ne navaja vira svojih podatkov.

53 Prav tam, 42, 160–164. Za zgodovino kraškega vodovoda gl. tudi: Kristan in Skrinjar, *Kraški vodovod Sežana 1948 – 1998*.

54 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1502, Poročilo Komisije CK KPS o delu v okraju Postojna, 24. 11. – 10. 12. 1950, 16.

55 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1509, Ugotovitve komisije o gospodarskem in političnem stanju v KLO Žužemberk, 29. 12. 1950, 2.

56 AJ 40, št. opisa 5, št. f. 10, Zapisnik sa sastanka održanog kot Pretsednika Privrednog saveta Vlade FNRJ, 25. 9. 1950, 7. Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, 224.

Med dokumenti, ki neposredno o suši ne govorijo, zavzema posebno mesto poročilo komisije CK KPS, ki je novembra 1950 pregledovala delovanje partije, krajevnih ljudskih odborov, množičnih organizacij, kmetijstva in gmotnega stanja prebivalstva v okraju Maribor – okolica. Pri tej komisiji najprej izstopa njena neobičajno močna kadrovska sestava, kajti v njej najdemo šest ljudi iz CK, pomočnika ministra za kmetijstvo, človeka z vrha sindikatov, člana CK Ljudske mladine Slovenije, zastopnico Izvršnega odbora OF, nazadnje pa še člana partijskega oblastnega komiteja za Maribor. Poročilo je dolgo 20 strani, njegova vsebina v glavnem opaza in opozarja na podobne probleme kot poročila drugih, toda kadrovske skromnejše sestavljenih »ekip«. Drugo, kar to poročilo loči od vseh, ki sem jih doslej obravnaval, je beleženje pojava tuberkuloze pri gozdnih delavcih na Pohorju. Komisija je tam ugotovila porazno stanje življenjskih razmer gozdarskih družin. V Lovrencu na Pohorju so šest- in celo osemčlanske družine živele v enem samem prostoru. V Šentilju so zabeležili osem primerov tuberkuloze. Komisija je zapisala, da otroci tamkajšnjih gozdarjev ne prejemajo ne oblek ne živil, starši pa imajo tako zelo nizke dohodke, da jih na prostem trgu ne morejo kupiti. V Rušah-Lobnici so odkrili šest družin v silni revščini, kjer je tudi prišlo do smrti otroka »zaradi gladu«, ogrožen pa je bil še eden. Komisija je pričakovano zahtevala ukrepanje.⁵⁷ Tuberkuloza seveda ni bila prisotna samo na Štajerskem. Petrinja je v svojih spominih objavil pismo, ki ga je Svet za gospodarstvo OLO Sežana decembra 1953 poslal GS LRS, v katerem med drugim piše, da je v okraju okoli 2 % populacije, obbolele za tuberkulozo. Ker spomini Petrinje nazorno popisujejo, kako njegov krog pri doseganju ciljev, zlasti pri pridobivanju investicij za Kras, ni izbiral sredstev, je treba navedeni podatek jemati najmanj z določeno rezervo. Na drugi strani pa Sežana leta 1954 najbrž ni po naključju dobila bolnice za tuberkulozo s 160 posteljami, ki naj bi bila celo najmodernejša v državi.⁵⁸ Leta 1952 je takrat že nekdanji minister za narodno zdravje Pavle Gregorič na petem plenumu CK KPJ ugotavljal, da je Jugoslavija spadala v Evropi glede tuberkuloze v sam vrh. Država je razpolagala s 13.000 posteljami za bolnike, potrebovali pa bi jih 30.000. Po njegovem mnenju je bilo takrat v Jugoslaviji s tuberkulozo slabše kot na Poljskem in Češkoslovaškem. Na 100.000 ljudi naj bi jih za tuberkulozo umrlo 200, zaradi česar naj bi bila Jugoslavija primerljiva z Romunijo. »Izgubili smo tisoče in tisoče ljudi, ki so umrli zaradi tuberkuloze,« je zaključil Gregorič.⁵⁹

Tukaj velja posebej opozoriti še na eno, sicer nekoliko kasnejše poročilo Komisije Mestnega ljudskega odbora Ljubljana za proučitev zdravstvenega stanja otrok, ki je bilo povzeto v *Slovenskem poročevalcu*. Komisija je svoje delo zaklju-

57 SI AS 1589 III, t. e. 46, a. e. 1497, Poročilo komisije CK KPS, 9. 11. – 23. 11. 1950, 20.

58 Petrinja, *Problemi in razvoj okraja Sežana v letih 1947–1955*, 57, 183.

59 Petranović, Končar in Radonjić, *Sednice CK KPJ*, 663.

čila julija 1951, skratka natanko leto dni po izbruhu krize zaradi suše. Čeprav je *Slovenski poročevalec* njene ugotovitve povzel nadvse skopo, o izjemno težkem stanju v prestolnici LRS ni moglo biti nobenega dvoma. Najprej so zapisali, da se je umrljivost ljubljanskih otrok do enega leta v »zadnjih letih zelo dvignila«. Za natančno koliko, niso poročali, so pa zapisali, da je ena tretjina smrti teh otrok posledica »nedonošenosti, nedozorelosti in drugih pojavov, ki so v zvezi s porodom, predvsem pa z življenjsko odpornostjo in zdravjem matere pred porodom«. Prav tako se je dvigala krivulja, ki je kazala na bolezni med šolsko, zlasti osnovnošolsko mladino. »Vzroke za to moramo iskati predvsem v preveč pičli hrani otrok med vojno in premalo kvalitetni hrani v zadnjih letih. Strokovnjaki pravijo, da je eden izmed osnovnih vzrokov slabih šolskih uspehov podhranjenost otrok, ki zaradi slabokrvnosti niso zmožni dovolj osredotočeno slediti šolskemu pouku,« so zapisali. Komisija je predlagala izboljšanje hrane nosečih mater in mladine.⁶⁰

Niti poročilo komisije CK KPS iz okolice Maribora niti Gregorič na plenumu CK KPJ ne povezujeta suše s hudim problemom tuberkuloze, ki ga je takrat imela Jugoslavija. Suše ne omenja niti malo prej navedeni članek iz *Slovenskega poročevalca*. Nobenega dvoma ni, da je suša leta 1950 prispevala k hudemu pomanjkanju, ki je zadelo državo, kar je ustvarilo primerne okoliščine za širjenje tuberkuloze. Seveda pa njenega deleža pri tem ni mogoče natančno izmeriti. Enako velja za primer Ljubljane. Namesto odgovora se nam tukaj vsiljuje vprašanje, kako je bilo s smrtnostjo otrok do enega leta in zdravstvenim stanjem osnovnošolcev drugod, če je bilo tako kritično celo v glavnem mestu pregovorno razvite Slovenije. Pohorski primer smrti otroka, ki so ga predstavniki ljudske oblasti neposredno pripisali lakoti, dano vprašanje še izostri. Namreč, koliko je bilo v tistih težkih letih takšnih primerov v Sloveniji in drugod po Jugoslaviji? Zlasti pa, ali govorimo samo o primerih (izjemah) ali pa imamo opravka s pojavom, ki je prizadel določen del populacije? Skratka, ali se je pomanjkanje vsaj v nekaterih okoljih prevesilo celo v pravo lakoto kot socialno katastrofo?

POSLEDICE SUŠE ZA SLOVENIJO

Poročila, ki sem jih obravnaval v prejšnjem poglavju, podajajo nekatere podatke oziroma reportaže o posledicah suše na različnih koncih Slovenije. Splošnejšo sliko stanja v Sloveniji leta 1950 pa je mogoče dobiti iz podatkov o kmetijski proizvodnji in potrošnji nekaterih temeljnih dobrin, ki sta jih zbrala Ministrstvo za kmetijstvo LRS in Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS. Tudi tukaj velja

60 *Slovenski poročevalec*, 13. 7. 1951, 3, MLO Ljubljana je končal svoje zasedanje.

opozoriti, da na primer »Poročilo« za leto 1950 Ministrstva za trgovino in prekrbo LRS, v katerem podatke dopolnjujejo obširni komentarji, suše nikjer izrecno ne omenja.

Tabela 2: Planirani in realizirani odkup glavnih poljedelskih pridelkov v LRS do 10. 11. 1950 (v 1000 kg)

proizvod	proizvodnja LRS	planirani odkup				realizirani odkup do 10. 11. 1950			
		obvezni	prosti	odkupna merica	skupaj	obvezni	prosti	odkupna merica	skupaj
bela žita	110.621,1	21.500,0	-	5.813,0	27.313,0	17.745,1	17,0	3.011,7	20.773,5
koruza	53.617,5	3.800,0	-	600,0	4.400,0	66,2	-	-	66,2
ostala žita	19.921,3	1.076,0	339,7	-	1.415,7	68,6	-	-	68,6
skupaj	186.159,9	26.376,0	339,7	6.413,0	33.128,7	17.879,9	17,0	3.011,7	20.908,3
krompir	419.222,6	70.576,0	13.060,0	-	83.636,0	58.238,5	807,1	-	59.045,6
fižol	3.492,5	1.193,2	-	-	1.193,2	15,1	0,2	-	15,3

Vir: SI AS 674, t. e 95, Planirani odkup glavnih poljedelskih pridelkov LR Slovenije za leto 1950, Ostvarjeni odkup do 10. novembra 1950 glavnih poljedelskih pridelkov LR Slovenije za leto 1950.

Tabela 3: Primanjkljaj prehrane, kuriva in mila v zagotovljeni preskrbi v LRS leta 1950

predmet	enota mere	plan potreb	odobreno	realizacija	% 4:2	% 4:3	primanjkljaj	
							količina 2 – 4	% 7:2
0	1	2	3	4	5	6	7	8
žitarice – zрно	ton	124.479,0	121.245,0	113.007,0	91	93	11.472,0	9
maščobe	=//=	9.191,9	8.759,1	7.640,3	83	87	1.551,6	17
slanina (CD)	=//=	425,6	280,9	51,7	12	18	371,9	88
sveže meso	=//=	23.889,0	20.112,8	14.743,0	62	73	9.146,0	38
sladkor	=//=	12.288,0	10.404,0	9.794,0	80	94	2.494,0	20
kava	=//=	639,3	74,0	86,3	13	117	553,0	87
kakao	=//=	600,1	217,1	133,9	22	62	466,2	78
milo	=//=	1.984,0	1.417,0	839,2	42	59	1.144,8	58
premog	=//=	367.923,0	237.573,0	173.127,0	47	73	194.796,0	53
drva	prm	739.012,0	598.510,0	322.433,0	44	54	416.579,0	56
krompir	ton	41.020,0	-	28.724,0	70	70	12.296,0	30

Vir: SI AS 230, t. e. 18, a. e. 1228, Poročilo o delu v l. 1950.

Tabela 4: Povprečna potrošnja osnovnih prehrabnih izdelkov v letih 1948, 1949 in 1950 na enega nekmečkega prebivalca v LRS:

prehrabni izdelki		1948	1949	1950
mlevski izdelki	kg	131,3	141,9	110,9
	indeks	100,0	108,0	83,6
meso	kg	14,4	22,1	14,7
	indeks	100,0	153,6	102,0
maščobe	kg	11,4	12,0	10,9
	indeks	100,0	105,2	92,3
sladkor	kg	18,9	15,0	11,5
	indeks	100,0	79,2	64,0
krompir	kg	74,3	72,3	87,9
	indeks	100,0	97,3	118,3

Vir: SI AS 230, t. e. 18, a. e. 1228, Poročilo o delu v l. 1950, 6.

Ne glede na to pa si očitnih odstopanj med planom, realizacijo obveznega odkupa (tabela 2) in potrošnjo blaga garantirane preskrbe (tabela 3), kakor tudi občutnega padca povprečne potrošnje nekmečkega prebivalstva glede na leti 1948 in 1949 (tabela 4)⁶¹ ni mogoče razlagati brez upoštevanja suše leta 1950. Razvidna je naravnost katastrofalna letina fižola in koruze (tabela 2). Težko pa je pojasniti občuten primanjkljaj krompirja (tabeli 2 in 3), s katerim naj bi bili garantirani potrošniki (na primer delavci in kmetje s premalo obdelovalne zemlje) tega leta vseeno bistveno bolje preskrbljeni kot v letih 1948 in 1949 (tabela 4). Na drugi strani tabela 4 ustvarja vtis še hujšega pomanjkanja sladkorja kot pa podatki iz tabele 3.

Ker sem iz tabele 2 za potrebe poenostavitve izpustil podatke o tem, kolikšne deleže od »bruto« proizvodnje glavnih poljskih izdelkov v LRS sta zavzemali reprodukcija (za seme, živino itd.) in osebna potrošnja kmečkega prebivalstva, posebej poudarjam, da je plan obveznega odkupa že v izhodišču računal na velik deficit pri prav vseh pridelkih, razen pri krompirju. Izključno pri slednjem so bili predvideni tržni presežki, povsod drugod pa so kmetje (gledano LRS v celoti) pridelali manj, kot so potrebovali za obnovo lastne proizvodnje in kot so sami pojedli. Nižja realizacija obveznega odkupa zato pomeni le prizadevanje, da bi deficit ohranjali, kolikor je bilo le mogoče blizu pričakovanega. Slovenija je po

61 Tabela 4 v resnici predstavlja primerjavo precej različnih vrst podatkov, ki govorijo o povprečni potrošnji osnovnih prehrabnih izdelkov v Sloveniji. Po besedah avtorjev »Poročila o delu« za leto 1950 so bili podatki za to leto pridobljeni na osnovi anketiranja gospodinjstev v Mariboru, Ljubljani, Jesenicah, Celju, Velenju, Murski Soboti, Novem mestu in Idriji. Virov podatkov za leti 1948 in 1949 avtorji ne navajajo. – SI AS 230, t. e. 18, a. e. 1228, Poročilo o delu v l. 1950, 5–6.

letu 1945 preusmerila svojo kmetijsko proizvodnjo v korist okopavinam na račun žitaric. Na jugoslovanskem trgu kmetijskih izdelkov naj bi tako prispevala zlasti krompir, žitarice pa bi uvažala.⁶² Prav zato je katastrofalna suša v Jugoslavija leta 1950 vplivala tudi na Slovenijo, zato je relativno mlačen odziv vodilnih slovenskih politikov toliko bolj nerazumljiv. Na tem mestu velja tudi izpostaviti, da med 30. junijem in 11. oktobrom 1950 ni bilo nobene seje Vlade LRS. Ko se je slovenska vlada po dolгих »počitnicah« nazadnje sešla, so bila na njenem dnevnemu redu vprašanja organizacije okrajnih ljudskih odborov (zmanjšanje števila njihovih uslužbencev – debirokratizacija), reorganizacija fizkulture, radiodifuzne službe in kinematografije. Če ne upoštevamo izpostavljene potrebe po pogozdovanju Primorske,⁶³ kar bi utegnilo biti vsaj posredno povezano s sanacijo razmer po suši, ni bilo ne takrat ne kasneje do konca leta 1950 v Vladi LRS o tej naravni nesreči izrečene prav nobene besede.

Po uradnih podatkih iz sredine petdesetih let je kmetijska proizvodnja v Jugoslaviji znatno trpela v dveh sušnih letih 1950 in 1952. Če je bil indeks obsega kmetijske proizvodnje naravnan na povprečje let 1930–1939 (= 100), je Jugoslavija v letih 1947–1951 skoraj ujela predvojno povprečje – 99,9. Toda po posameznih letih so obstajala velika odstopanja: 1950 (78,0) in 1951 (111,5). Do velikih razlik je prišlo tudi med letoma 1952 (74,5) in 1953 (113,5). Od posameznih kmetijskih panog se je daleč najslabše odrezalo poljedelstvo, ki je leta 1950 doseglo 67,7, leta 1952 pa celo samo 62,5 predvojnega povprečja (= 100). Leta 1953 se je indeks poljedelske proizvodnje v primerjavi s predvojnimi obdobjem sicer povzpел na 128.⁶⁴

Najslabše je bilo s koruzo. Po planu naj bi v letu 1950 v celotni državi odkupili 102.000 vagonov koruze, kasneje so zavaljo prehrane svinj pričakovanja znižali na 90.000 vagonov, nazadnje pa se je izkazalo, da zaradi prehrane ljudi in živine realno ni mogoče odkupiti več kot 43.000 vagonov – od teh naj bi Srbija prispevala kar 35.000. Ne samo da je propadel plan izvoza 27.000 vagonov koruze, 10.000 bi jih morali zdaj celo uvoziti.⁶⁵

Najmanj od konca julija 1950 je bil Kidrič zasut s slabimi novicami, zato so morale avgusta zvezne oblasti resno razmisliti o znižanju kvot obveznega odkupa. Najprej so priznale 20 odstotno znižanje obveznega odkupa masti, vendar nikakor manj od tega. Toda republike so prosile še za dodatno znižanje, kar za zvezni GS s Kidričem na čelu ni bilo sprejemljivo, zlasti zato ne, ker država ni imela več sredstev za uvoz masti.⁶⁶ Konec septembra ni bilo več nobenega dvoma

62 Bole idr., *Deset let socialistične graditve v Sloveniji*, 48–49.

63 SI AS 223, Zapisnik 40. seje Vlade LRS, 11. 10. 1950, 3.

64 Bole idr., *Deset let socialistične graditve v Sloveniji*, 49.

65 AJ 40, št. opisa 5, št. f. 10, Zapisnik sa sastanka održanog kot Pretsednika Privrednog saveta Vlade FNRJ, 25. 9. 1950, 3.

66 AJ 40, št. opisa 5, št. f. 10, Zapisnik sa sastanka održanog kot Pretsednika Privrednog saveta Vlade FNRJ, 15. 8. 1950, 1; 25. 9. 1950, 3.

o težkih posledicah suše za vso državo. Zvezni GS je priznal, da je huje, kot so pričakovali na začetku. Kidričeva (KPJ) linija je takrat bila, da je pač treba upoštevati posledice suše in ne pretiravati pri obremenjevanju kmetov. »Ne smemo začeti vojne s kmetom,« je poudaril. Druga stvar, na katero je opozoril, je bila nujnost solidarnosti med republikami. »Bratstvo in enotnost« naj bi prav takrat prišlo pod resno preizkušnjo. Na primer, na Hrvaškem naj bi se direktor generalne direkcije za sladkor spraševal, zakaj bi morali pošiljati sladkor v Slovenijo. Pomanjkanje sladkorja v Sloveniji se sicer ujema s poročili o izjemno slabi lokalni letini sladkorne pese, ki sem jih obravnaval v prejšnjem poglavju. Sladkor je bil konec julija umaknjen iz široke potrošnje. Ker pa je bila njegova distribucija organizirana na zvezni ravni, je slaba letina sladkorne pese na lokalno pomanjkanje sladkorja v resnici vplivala le posredno. Na drugi strani naj bi v Sloveniji odlašali z izvozom krompirja v druge republike ter si prizadevali, da ga čim več obdržijo doma. »Pri nas nimamo opravka samo s partikularizmom, temveč tudi s šovinizmom,« je jezno ugotavljal Kidrič.⁶⁷

Katastrofalna suša je bila proti koncu leta tudi eden izmed pomembnih razlogov, da se je petletni plan spremenil v šestletnega. Do zmanjšanja obsega planskih ciljev je sicer prišlo že leto prej, vendar je takrat v glavnem šlo za skrajno neugodne mednarodne okoliščine, v katerih se je znašla Jugoslavija. Zaradi informbirojevskega spora so socialistične države namreč prekinile pogodbe z Jugoslavijo o izvozu strojev, opreme in reprodukcijskega materiala. Država je zato najela kredite na zahodu, ob katere so se leta 1950 spotaknile tudi ZDA, ko je Jugoslavija potrebovala nove. Zaradi suše 1950 je Jugoslaviji preprosto zmanjkalo sredstev za uvoz surovin in reprodukcijskega materiala, zaradi česar ni bilo mogoče uporabiti v petletnem planu že izgrajenih industrijskih zmogljivosti. K podaljšanju petletnega plana je takrat seveda pristopila tudi Slovenija, čeprav so v razpravi v republiški skupščini nekateri poslanci priznali, da za to ni bilo potrebe. Plan proizvodnje je bil v celi vrsti panog dosežen, presežen pa v proizvodnji nekovin, stekla in premogovništva, kemični in gumarski industriji. Ne daleč od realizacije je bil plan tudi v kovinski in elektroindustriji. Slabo je šlo le v papirni, živilski industriji in v energetiki.⁶⁸

Jugoslovanska oblast je jeseni 1950 reševala problem hudega pomanjkanja hrane na dva načina: a) zaprosila je za pomoč Združene države Amerike; b) uvedla je stroge varčevalne ukrepe.

Vlada FLRJ je na začetku oktobra ZDA zaprosila za več kot 100 milijonov dolarjev pomoči, od katerih naj bi bilo 60 milijonov namenjenih za hrano,

⁶⁷ Prav tam, 2–3.

⁶⁸ Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, 101–02.

45 milijonov pa za nabavo surovin.⁶⁹ To pravzaprav ni bilo nič novega. Ko so vzhodnoevropske države po informbirojevskem sporu (1948) odpovedale pogodbe o dobavi različnega blaga Jugoslaviji, se je slednja pričela postopoma gospodarsko obračati na Zahod. Zbliževanje je bilo precej dramatično, kajti za Tita je bilo nesprejemljivo, ko so v Trumanovi administraciji vljudno zagrozili, da bi lahko imelo jugoslovansko priznanje vlade Severnega Vietnama (februarja 1950) neugodne posledice za financiranje jugoslovanske neodvisnosti: »[Č]e se nismo uklonili Sovjetom [...], kako bi se naj torej Zahodu.« Trumanova administracija je ne glede na jugoslovansko priznanje Ho Ši Minha podprla kredit za Jugoslavijo v vrednosti 20 milijonov dolarjev preko banke Export-Import za nakup bombaža in drugih surovin.⁷⁰ Najnovejša jugoslovanska prošnja za pomoč se je zgodila v senci protiofenzive sil Združenih narodov v Severno Korejo, kateri pa je kmalu sledil dramatičen preobrat, saj je v drugi polovici oktobra Kitajska ljudska armada prostovoljcev prestopila mejno reko Jalu.⁷¹ Velik zagovornik pomoči je bil takrat ameriški ambasador v Beogradu George Allen, ki je pomembnim kongresnikom razkazoval posnetke območij v Jugoslaviji, ki jih je najbolj prizadela suša, le-ti pa so se spotikali okoli vprašanja Stepinca, svobode tiska, kolektivizacije in še marsičesa. O suši v Jugoslaviji je poročal tudi ameriški tisk. Trumanova administracija je Jugoslavijo opozorila na servisiranje že najetih kreditov in na ekonomsko nevzdržnost prvega petletnega plana. Ovir za ameriško pomoč je bilo v vsakem primeru več kot dovolj. Ker pa so bili najpomembnejši interesi, je do odobritve ameriške pomoči prišlo zelo hitro. NATO je bil takrat šele v povojih in na Zahodu si ni nihče želel Titovega padca z nepredvidljivimi posledicami. Jugoslavija se je morala zavezati, da bo ZDA zagotovila nekatere surovine oziroma polsurove izdelke, delitev pomoči naj bi spremljali ameriški opazovalci, prejem pomoči naj bi bil tudi objavljen v jugoslovanskih medijih. Čeprav je Jugoslavija v istem času kritizirala obe svetovni velesili, hkrati pa pričela navezovati stike z državami, ki so se pravkar osvobodile kolonialne odvisnosti (na primer z Egiptom in Indijo),⁷² je vendarle napravila tudi nekaj diplomatskih kompromisov, ki jih v drugačnih okoliščinah morda ne bi. Jugoslavija je v Organizaciji združenih narodov podprla ZDA, da je prišlo do obravnave kitajske intervencije v Koreji, prav tako je podprla resolucijo, ki je obsojala Severno Korejo, ki je vdrla čez 38. vzporednik, hkrati pa ni podprla vojaške intervencije proti njej.⁷³ ZDA so preko različnih agencij, programov in finančnih ustanov v tistem času zagotovile pomoč za Jugoslavijo. Samo v letu 1950 naj bi Jugoslavija

69 Lees, *Keeping Tito Afloat*, 90.

70 Prav tam. 83–84.

71 Van Tonder, *Korean War*, 5–7.

72 Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 32–35.

73 Lees, *Keeping Tito Afloat*, 92. Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 27–32.

iz ZDA prejela brezplačno pomoč v hrani v vrednosti 95 milijonov dolarjev.⁷⁴ Ljubljana je tega leta iz ameriškega programa CARE (Cooperative for American Remittances to Europe) denimo dobila 214.128 kg mleka v prahu, 120.564 kg jajc v prahu in 71.019 kg maščob. Za primerjavo, v prvem polletju 1950 je bilo ljubljanskim potrošnikom razdeljenih 536 ton maščob.⁷⁵ Poleg tega je decembra istega leta ameriški kongres sprejel zakon (The Yugoslav Emergency Relief Act of 1950), ki je Jugoslaviji namenil še dodatnih 38 milijonov dolarjev pomoči. Ta pomoč v hrani je prišla v Jugoslavijo do februarja 1951.⁷⁶

Med varčevalnimi ukrepi je bila boleča »Uredba o začasnem zmanjšanju kruha zvezne zagotovljene preskrbe«, ki je bila objavljena 4. oktobra 1950. Uredba je bila utemeljena s sušo, zaradi katere se je zmanjšal plan odkupa krušnih žit, s tem pa tudi razpoložljiv fond krušnih žit za preskrbo prebivalstva. Zmanjšana količina kruha zvezne zagotovljene preskrbe je bila določena povprečno za 10 %, iz nje pa so bili izvzeti otroci in tisti potrošniki, ki so do takrat prejeli manj. Prav tako so bili izvzeti delavci v rudnikih, topilnicah svinca, cinka, bakra, antimona, osebje, ki je spremljalo vlake, in luški delavci.⁷⁷ V resnici ta uredba ni bila samo boleča, ampak tudi potencialno politično nevarna. Ljudje so že pred krizo glede preskrbe čutili hude obremenitve. V Litostroju, paradnem konju slovenske povojne industrializacije, so bili inštruktorji CK KPS obveščeni o stališču nekega delavca, člana partije, ki je rekel naslednje: »[Š]e nikdar ni bilo takega izkoriščanja kot danes, jesti ni, plače so nizke, norme pa vedno višje. Zaključil je s tem, da bi drugi povedali še kaj več, če se ne bi bali.«⁷⁸ In to je bilo sredi junija, še preden so se pokazale posledice suše. Natanko dva tedna kasneje je sledila še ena »Odredba o ukrepih za varčevanje s predmeti široke potrošnje«, ta pa je bila usmerjena zlasti proti funkcionarjem. Njena podmena je bila ta, da morajo težke razmere vsaj načeloma občutiti prav vsi brez razlike. Tukaj je bilo posebej poudarjeno, da je blago fonda zagotovljene preskrbe namenjeno izključno samo temu fondu in da se ga ne sme uporabljati za nobene druge namene. Nadalje so bila ukinjena vsa podjetja in trgovine (magazini) za posebno preskrbo posameznih skupin potrošnikov, razen delavskih preskrbovalnic po podjetjih. Na ta način so ukinili trgovine za privilegirane. Prav tako je uredba predvidevala ukinitve vseh ekonomij (manjših kmetijskih posestev), ki so jih do tedaj imele tudi mnoge družbene organizacije (na primer krajevni ljudski odbori in tudi CK KPS). Ekonomije so po uredbi smele obdržati bolnice in podjetja. »Z ekonomij

74 Župančič, Komisija za vanredni uvoz prehrabnih artikala Vlade FNRJ, 1950–1952, VII.

75 Piškurič, »Bili nekoč so lepi časi«, 56. Slovenski poročevalec, 12. 7. 1951, 3, MLO Ljubljane zaseda.

76 Lees, *Keeping Tito Afloat*, 92–97.

77 Uradni list FLRJ, 57, 4. 10. 1950, 918–19, Odredba o začasnem zmanjšanju kruha zvezne zagotovljene preskrbe.

78 AS 1589/III, CK ZKS, š. 43, a. e. 1454, Dnevne informacije, 14. 6. 1950, 1.

podjetij se lahko preskrbujejo samo delavci in uslužbenci, ki delajo neposredno v podjetju, ne pa tudi delavci in uslužbenci direktij, ministrstev in drugih višjih organov,« so zapisali. Odslej je bila prepovedana tudi večina posebnih počitniških in izletniških domov. Izjeme so bili seveda delavski počitniški domovi, najnujnejši protokolarni objekti, izjemoma pa tudi posamezni objekti za člane kake državne ali družbene organizacije, ki deluje na vsem ozemlju FLRJ. Vsi preostali domovi skupaj z njihovim inventarjem naj bi se nemudoma izročili turistično-gostinski mreži. Med druge ukrepe so spadale še prepovedi oskrbovanja bifejev, banketov, prireditvev ipd. iz fonda zagotovljene preskrbe. Državnim ustanovam vseh vrst so prepovedali adaptacije, nakupe pohištva in umetnin. Prepovedano je bilo brezplačno izdajanje goriva komur koli. Nazadnje pa so prepovedali zamenjave ene vrste proizvodov za drugo (naturalna zamenjava) med podjetji in zavodi, razen v primeru posebnih predpisov.⁷⁹

SKLEP

Suša leta 1950 je imela za Slovenijo resne posledice. Slednje so neposredno razvidne v bistveno zmanjšani potrošnji najmanj tistega dela prebivalstva, ki je bil odvisen od zagotovljene preskrbe (tabeli 3 in 4). Ker je bila Slovenija v tistem času tako zelo odvisna od uvoza žitaric in sladkorja iz drugih delov Jugoslavije, bi čutila posledice suše celo v primeru, če bi tukaj v vseh mesecih vegetacije padla zadostna količina padavin.

V zvezi s sušo v Sloveniji leta 1950 se vsiljuje vtis, da pri najpomembnejših slovenskih politikih takrat ni povzročala omembe vrednih skrbí. Kot smo videli, je politbiro CK KPS naravno nesrečno leta 1950 bolj kot ne obravnaval mimo-grede. Neposredno so omenili samo skrb za Primorsko in živinski fond, Vlada LRS pa se v poletnih mesecih sploh ni sestala. Zakaj je bilo tako, ni lahko pojasniti. Bistveno lažje pa je razumeti Kidričevo jezo nad republiškimi vodstvi, pa čeprav je nemara vsaj malo pretiraval, ko je meril na šovinizem. Osnovni ukrepi reševanja težkih posledic suše so bili času primerno izoblikovani v centru politične moči, torej v Beogradu. Iz Kidričevega upravljanja s krizo poleti in zveznih ukrepov jeseni 1950 je razvidno, da so si jugoslovanske oblasti na eni strani prizadevale zmanjšati obremenitve kmetov, kar so poskušale doseči z zmanjšano preskrbo nekmečke populacije in tujo pomočjo. Na vsak način so si prizadevale ravnati dokaj previdno, kajti upor v Cazinu maja 1950 je pokazal, da obstajajo meje, do katerih je še mogoče obremeniti kmete. Toda na drugi strani so imele oblasti precej razlogov za skrb, koliko obremenitev je še pripravljeno prenesti nekmečko

⁷⁹ Uradni list FLRJ, 59, 18. 10. 1950, 937–39, Odredba o ukrepih za varčevanje s predmeti široke potrošnje.

prebivalstvo, zlasti industrijsko delavstvo. Litostrojski delavec – komunist, ki sem ga navedel v zadnjem poglavju, je povedal, da bi k njegovemu opisu težkega položaja imeli njegovi tovariši še kaj dodati. Oblastem takrat ni bilo veliko do tega, da bi delavci množično izrekli pritožbe, čeprav je demokratizacija, o kateri se je v prvem letu razvoja samoupravljanja pričelo veliko govoriti, od delavcev terjala natanko to.

Hudim posledicam suše v Sloveniji in Jugoslaviji sicer ne moremo pripisati neposrednih zaslug za kakšne radikalnejše spremembe v jugoslovanski družbi. Samoupravljanje v podjetjih se je začelo malo pred njo. Suša prav tako ni ustavila kolektivizacije, čeprav je bilo mnogim vodilnim komunistom že takrat jasno, da ne poteka po pričakovanjih.⁸⁰ Kolektivizacijo so pričeli opuščati šele dve leti kasneje. Ne glede na to, da je Jugoslavija prejela pomoč od ZDA, ni mogoče trditi, da jo je to umestilo v njen blok. Nasprotno. Kljub določenim koncesijam, ki so jih nekateri revolucionarji zanesljivo videli kot ponižanje, je jugoslovansko politično vodstvo iskalo samostojno pot v mednarodni politiki. Čeprav je Jugoslavija ravno takrat pričela razvijati posebne odnose s postkolonialnimi državami, kot sta bili Indija in Egipt, je do nove politike neuvrščenosti vseeno minilo še nekaj let.

Morda pa je suša neposredno vplivala na politiko obveznega odkupa. Kot odgovor na naraščajoče nezadovoljstvo in nezadovoljive gospodarske rezultate je namreč zvezni GS s Kidričem na čelu v letu 1950 načrtoval ukrepe, ki so predvidevali »prehod na bolj svobodno delovanje blagovno-denarnih zakonitosti«, ⁸¹ na postopno odpravo obveznega odkupa in živilskih/industrijskih nakaznic. Prav mogoče je, da je zaradi hudega pomanjkanja do teh ukrepov prišlo kasneje. Obvezni odkup je bil namreč dokončno odpravljen šele v letih 1952–1953.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AJ – Arhiv Jugoslavije:

AJ 40, Privredni svet Vlade FNRJ: Zapisnici sa sednica Privrednog saveta, 1945–1952.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 230, Ministrstvo za trgovino in preskrbo Ljudske Republike Slovenije.

SI AS 233, Vlada Republike Slovenije.

SI AS 674, Ministrstvo za kmetijstvo Ljudske Republike Slovenije.

SI AS 1589/III, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije 1945–1990.

⁸⁰ Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954*, 253–54.

⁸¹ AJ 40, št. opisa 5, št. f. 10, Zapisnik sa konferencije kot Predsednika Privrednog saveta Vlade FNRJ, 17.–18. 7. 1950, 17.

SI ZAL LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana:

SI ZAL LJU 477, Mestni ljudski odbor Ljubljana, Trgovina in preskrba.

ČASOPISNI VIRI

Slovenski poročevalec: glasilo Osvobodilne fronte Slovenije, 1946–1951.

Tovariš 6, št. 26, 13. 7. 1950. Dostopno na: *Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si*, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-6XGUT9VA>. Pridobljeno, 27. 9. 2024.

LITERATURA

Bole, Anton, Marjan Dermastja, Jože Ingolič, France Kimovec, France Perovšek in Stane Kavčič. *Deset let socialistične graditve v Sloveniji*. Ljubljana: Predsedstvo glavnega odbora SZDL, 1955.

Brenčič, Mihael. Extreme Historical Droughts in The South-Eastern Alps. Analysis Based on Standardised Precipitation Index. *Acta Geophysica*, 64, št. 5 (2016). Dostopno na: *ResearchGate*, https://www.researchgate.net/publication/308304031_Extreme_Historical_Droughts_in_the_South-Eastern_Alps_-_Analyses_Based_on_Standardised_Precipitation_Index. Pridobljeno 27. 9. 2024.

Brenčič, Mihael. Kaj je suša. V: 28. *Mišičev vodarski dan 2017*. Maribor: Vodnogospodarski biro, 2017, 27–36.

Čepič, Zdenko. Preskrba prebivalstva in obvezni odkupi. V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Jasna Fischer idr. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005, 893–900.

Drnovšek, Darinka. *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2000.

Furlan, Danilo. *Razporedba padavin v Jugoslaviji kot odsev »monsunskega« strujanja v Evropi*. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1958.

Furlan, Danilo. Padavine v Sloveniji. *Geografski zbornik*, 6 (1961): 5–160.

Kovač, Robi. *Obveznosti kmeta do države v vasi Tomaj med letoma 1947–1951: magistrsko delo*. Ajdovščina, 2022.

Kristan, Stanislav in Pavel Skrinjar. *Kraški vodovod Sežana 1948–1998*. Sežana: Kraški vodovod Sežana, 1998.

Kržišnik Bukič, Vera. *Cazinska buna 1950*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.

Lees, Lorraine M. *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia, and the Cold War*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1997.

Manohin, Vital. Suša in toča v Sloveniji. *Slovenski poročevalec*, 11, št. 154 (1950): 3.

Manohin, Vital. Kratek pregled temperatur in padavin v Ljubljani v 100-letni opazovalni dobi 1851–1950. *Geografski vestnik*, 24, št. 1 (1952): 135–44.

Melik, Anton. *Naša velika dela*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1951.

Penzar, Ivan. *Sušni period u lipnju i srpnju 1950. u Jugoslaviji: diplomsko delo*. Zagreb, 1951.

Petranović, Branko, Ranko Končar in Radovan Radonjić, ur. *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948–1952)*. Beograd: Komunist, 1985.

Petrinja, Danilo. *Problemi in razvoj okraja Sežana v letih 1947–1955*. Inštitut za novejšo zgodovino [dostop], 1990.

Piškuric, Jelka. "Bili nekoč so lepi časi." *Vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Inštitut za narodno spravo, 2019.

Prinčič, Jože. *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu, 1945–1956*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1992.

Rubić, Ivo. Suša na našem Primorju. *Geografski glasnik*, št. 3 (1951): 69–99.

Rubinstein, Alvin Z. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1970.

Sijamhodžić, Amir. Stav, 7. 10. 2021. Sjećanje na gladnu godinu. Sedam decenija od prirodne katastrofe u Cazinskoj krajini. Dostopno na: <https://stav.ba/vijest/sjecanje-na-gladnu-godinu/4906>. Pridobljeno 27. 9. 2024.

Sušnik, Andreja, Ajda Valher in Gregor Gregorič. Meteorološke analize kmetijskih suš v Sloveniji. V: *Naravne nesreče 3: (Ne)prilagojeni*, ur. Matija Zorn, Blaž Komac, Rok Ciglič in Miha Pavšek. Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 2014, 153–62.

Van Tonder, Gerry. *Korean War. Chinese Invasion. People's Liberation Army Crosses the Yalu, October 1950 – March 1951*. South Yorkshire: Pen and Sword Books Ltd., 2020.

Vezonik, Vid. *Analiza suše na območju Slovenije v obdobju od 1940 do 1950: diplomsko delo*. Ljubljana, 2020.

SPLETNI VIRI

Vertačnik, Gregor. *Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948 – 2018, 2. del*. Ljubljana: Urad za meteorologijo in hidrologijo, 24. 12. 2019. Dostopno na: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-1do10dni.pdf. Pridobljeno 20. 9. 2024.

Župančič, Tonka. *Komisija za vanredni uvoz prehrabnih artikala Vlade FNRJ, 1950–1952*. Beograd: Arhiv Jugoslavije. Dostopno na: *Arhiv Jugoslavije*. Dostopno na: https://www.arhivyu.rs/public/front/aj/images/arhivska-gradja-fondovi/228/1128705310-inv_aj127.pdf. Pridobljeno, 27. 9. 2024.

TISKANI VIRI

Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije za leto 1950, 4. 10. 1950, 57, Odredba o začasnem zmanjšanju kruha zvezne zagotovljene preskrbe, 918–919. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <https://hdl.handle.net/11686/file24766>. Pridobljeno: 27. 9. 2024.

Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije za leto 1950, 18. 10. 1950, 59, Odredba o ukrepih za varčevanje s predmeti široke potrošnje, 937–939. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <https://hdl.handle.net/11686/file24768>. Pridobljeno, 27. 9. 2024.

